

HERMANN VON MEYER (1801-1869)

PIONIER BADAŃ FAUNY GÓRNOŚLĄSKIEGO TRIASU

Mirosław i Rafał Syniawa (Chorzów)

Dziś nieco już zapomniany, Christian Erich Hermann von Meyer (próżno by szukać jego nazwiska nawet w obszernych nowszych encyklopediach) był nie tylko jednym z najwybitniejszych paleontologów swojego pokolenia i twórcą paleontologii kręgowców w Niemczech, ale i jedną z najbardziej nieprzeciętnych osobowości XIX-wiecznego świata nauki i kultury europejskiej. Jego nazwisko w dziejach nauk geologicznych stawia się w jednym rzędzie obok takich sław, jak pochodzący z Francji bracia Alcide (1802-1857) i Charles d'Orbigny (1806-1876), Szwajcar Louis Agassiz (1807-1873) i Anglik Richard Owen (1804-1892).

Urodził się 3 września 1801 roku we Frankfurcie nad Menem. Jego ojcem był Johann Friedrich von Meyer, doktor teologii i prawa, burmistrz i poseł do Bundestagu, znany dzięki swemu poprawionemu przekładowi Biblii i rozmaitym pismom o treści religijnej. Pogodne dzieciństwo Hermanna mąciła poważna wada wrodzona stóp, z powodu której długo nie mógł stać i chodzić, a później uczestniczyć też w zabawach rówieśników. Z powodu tej ułomności, która dawała mu się we znaki przez całe życie, jego zabawy dziecięce ograniczały się do rysowania i konstruowania różnych mechanizmów, przy czym i w jednym i w drugim doszedł szybko do bardzo dużej wprawy. W latach szkolnych zainteresował się chemią i długie godziny spędzał ze swym przyjacielem Friedrichem Wöhlerem (1800-1872), późniejszym wybitnym ekspertem w dziedzinie chemii organicznej, na prowadzeniu eksperymentów. W gimnazjum frankfurckim, pod wpływem swych nauczycieli Poppego i Miltenberga, zainteresował się mineralogią, następnie zaś, za sprawą nauczyciela Mengego, hutnictwem.

W roku 1818, po ukończeniu gimnazjum, przyjął posadę w hucie szkła w Kahl koło Bieber, którą opuścił po roku, gdyż jego ojciec wolał, by zajął się raczej handlem lub finansami. Zgodnie z wolą ojca przez trzy kolejne lata pracował w banku swego stryja, a w roku 1822 zaczął studiować w Heidelbergu tzw. nauki kameralne (Kameralwissenschaften) obejmujące prawo, ekonomię, statystykę i inne dziedziny, których znajomość niezbędna była urzędnikom, handlowcom i bankierom. Studia te udawało mu się jednak łączyć ze zgłębianiem nauk przyrodniczych, a swoją wiedzę w tej dziedzinie rozwijał też praktycznie podczas wycieczek. Do jego nauczycieli w tym okresie należało wielu wybitnych uczonych pierwszej połowy XIX wieku, m.in. ekonomista Karl Heinrich Rau (1792-1870), mineralog Karl von Leonhard (1779-1862), chemik Leopold Gmelin (1788-1853) oraz słynny botanik, badacz Brazylii, Karl Friedrich Philipp von Martius (1794-1868).

HERMANN VON MEYER (1801-1869)

W roku 1824 Meyer przeniósł się do Monachium, gdzie studiował mineralogię, pomagał porządkować miejską kolekcję mineralów i rozwijał swój talent plastyczny dzięki kontaktom z tak wybitnymi malarzami, jak Peter von Cornelius (1783-1867) czy Julius Schnorr von Carolsfeld (1794-1872). Zdobyte wówczas doświadczenia spożytkował później wykonując tysiące ilustracji do swoich prac paleontologicznych.

Od roku 1826 kontynuował studia w Berlinie, gdzie, dzięki znajomości z poetką i pisarką Bettiną von Arnim (1785-1859), miał możliwość nawiązania kontaktów z najwybitniejszymi artystami i literatami tej metropolii. Widywał się tu również z będącym u szczytu sławy Georgem Wilhelmem Friedrichem Heglem (1770-1831), z którym był spowinowacony, lecz z którym nie łączyło go żadne duchowe pokrewieństwo. Hegel nazywał Meyera pogardliwie „fizykiem”, tj. człowiekiem o płytkiej duszy, który widzi jedynie zjawiska zewnętrzne. Meyer nie pozostawał mu dłużny, nazywając go zabawnym marnotrawcą życia, który koniecznie chce dorobić filozofię do przemocy.

Uwielbieniem darzył Meyer w okresie berlińskim Alexandra von Humboldta (1769-1859), któremu asystował w obserwacjach inklinacji igły magnetycznej w polu magnetycznym. Zarówno udział w tych eksperymentach, jak i to, że z zapałem studiował zjawiska optyczne na Słońcu i Księżycu, oraz to, że kontynuował badania wrocławskiego fizyka Ernsta Chladniego (1756-1827) nad figurami powstającymi na płycie posypanej suchym piaskiem i pobudzonej do drgań własnej (tzw. figurami Chladniego), świadczy dobrze o wszechstronności jego zainteresowań naukowych.

W roku 1828 kupiec Johann von Schwarz powierzył Meyerowi kierownictwo utworzonego właśnie Institut für Glasmalerei w Norymberdze. Otrzymawszy duże zamówienie na witraż do katedry w Ratzybonie musiał Meyer wykorzystać całą swoją wiedzę, doświadczenie

i od świtu do późnej nocy pracować jako zdun, szklarz i malarz, by wykonać dzieło na czas. Spotkał się jednak z niewdzięcznością ze strony swego pracodawcy i rozstał się z nim w nieprzyjaźni.

Po powrocie do rodzinnego miasta wstąpił za namową wybitnego anatoma Thomasa von Sömmeringa (1755-1830) do Senckenbergische Naturforschende Gesellschaft, towarzystwa przyrodniczego powstałego w roku 1817 na bazie fundacji utworzonej przez frankfurckiego lekarza i przyrodnika Johanna Christiana Senckenberga (1707-1772). Bogate zbiory mineralogiczne i paleontologiczne towarzystwa przesądziły o dalszych zainteresowaniach naukowych Meyera. Szczególnie zafrapował go zwłaszcza zbiór kości, dzięki któremu zajął się słabo jeszcze w owym czasie rozwiniętą osteologią i został pionierem paleontologii kręgowców w Niemczech. Pracą w tej dziedzinie, mimo licznych obowiązków związanych z urzędami powierzonymi mu przez obywateli Frankfurtu i członków jego gminy wyznaniowej, a później również obowiązków związanych z działalnością parlamentarną, zajmował się nieprzerwanie aż do śmierci. Często przy tym podróżował, częściowo by prowadzić badania, częściowo dla poznania słynnych kolekcji przyrodniczych, a częściowo dla nawiązania osobistych kontaktów z szeregiem najwybitniejszych uczonych europejskich.

W 1834 roku mianowany został członkiem stałej reprezentacji obywatelskiej wolnego miasta Frankfurtu w Bundestagu. W 1837 roku powierzono mu stanowisko kontrolera, zaś w 1863 roku stanowisko kasjera Niemieckiej Kasy Federalnej. W roku 1866, podczas wojny austriacko-pruskiej, dla bezpieczeństwa przeniósł powierzoną mu kasę do Ulm, a później do Augsburga. Po zawarciu pokoju w Pradze zrezygnował z pełnienia obowiązków, przekazał podległą mu kasę komisji likwidacyjnej i przeszedł w stan spoczynku.

Chociaż uchodził wśród swych współczesnych za wybitnego uczonego, nie zabiegał o akademickie stanowiska i tytuły, a otrzymaną w roku 1860 propozycję objęcia profesury geologii i paleontologii na Uniwersytecie w Getyndze, mimo namów szkolnego kolegi Wöhlera, zdecydowanie odrzucił. Powodem tej decyzji było zarówno to, że niezwykle wysoko cenił sobie swoją niezależność, jak i to, że jego cześć dla nauki, z której czerpał nieustannie tyle radości, zaszła już tak daleko, że z odrazą myślał o uczynieniu z niej źródła zarobku. Wpływ na tę decyzję mogła też wyrzucić jego niechęć do publicznych wystąpień.

Nauka, której poświęcił niemal całe swe życie, zastępowała mu życie rodzinne, z jakiego czuł się w obowiązku zrezygnować ze

względem na swoją ułomność. Był człowiekiem niezmiernie skromnym i małowymnym. Większość mieszkańców Frankfurtu, którzy tego ubranego zwykle w czarny surdut, z trudem poruszającego się z powodu zniekształconych stóp rosłego mężczyźnę spotykali podczas jego codziennych spacerów po mieście, znała go wyłącznie jako kasjera Bundestagu, nie mając pojęcia o tym, jak wysoką pozycję zajmuje on w świecie nauki. Ci, którzy mieli szczęście poznać go bliżej, podkreślali jego głęboką religijność, zacność i życzliwość.

Paleontologiczne zainteresowania Meyera obejmowały dość różnorodną grupę kopalnych zwierząt. Zajmował się szkarłupniami, skorupiakami, rybami i płazami, spośród kopalnych gadów, dla których sporządził w roku 1830 jeden z pierwszych podziałów systematycznych, badał żółwie, gady ryjogłowe, notozaurowe, plakodonty, parasuchusy, pterozaurowe, krokodyły i dinozaurowe, a ponadto studiował szczątki trzyczłonowców ssaków. Był pierwszym paleontologiem, który wyraził przypuszczenie, że niektóre wymarłe gady mogły być szybkimi zwierzętami prowadzącymi bardzo aktywny tryb życia. Jego zasługą było też dostrzeżenie zjawiska konwergencji – procesu upodabniania się do siebie nie spokrewnionych organizmów wskutek przystosowywania się do zbliżonych warunków życia (często przytaczanym przykładem konwergencji jest zewnętrzne podobieństwo rekinów, ichtiozaurów i delfinów).

Z nazwiskiem Meyera związane jest najsłynniejsze bez wątpienia tzw. ogniwo pośrednie w ewolucji – archeopteryks. Pierwszym śladem istnienia słynnego praptaka był opisany przez Meyera w 1861 roku pod nazwą *Archeopteryx lithographica* („pradawne pióro z łupków litograficznych”) odcisk pojedynczego pióra. Dzieje kolejnych znalezisk byłyby doskonałym tematem powieści sensacyjnej i stanowią barwny rozdział w historii paleontologii, albowiem trafiały one w ręce ludzi zainteresowanych głównie jak największym zyskiem. Autorzy opisujący te znaleziska, chcąc podkreślić ich unikalność, nadawali im najprzeróżniejsze nazwy, ostatecznie jednak stwierdzono, że wszystkie reprezentują ten sam gatunek, a co za tym idzie, powinny, zgodnie z obowiązującym w nomenklaturze zoologicznej prawem priorytetu, nosić nazwę najstarszą, tj. tę którą nadał Meyer.

Wyniki swoich badań paleontologicznych opublikował Meyer, poza ogromną ilością artykułów, w szeregu obszernych prac, m.in. „Palaeologica. Zur Geschichte der Erde und ihrer Geschöpfe” (1832), „Die fossilen Zähne und Knochen und ihre Alagerung in der Gegend von Georgensmund” (1834), „Reptilien aus der Steinkohlenformation in Deutschland” (1838), „Neue Gattungen fossiler Krebse” (1840), „Beiträge zur Paläontologie Württembergs” (1844, wraz z Otto Plieningerem), „Über die Reptilien und Säugethiere der verschiedenen Zeiten der Erde” (1852).

Jednym z najważniejszych jego dzieł była z pewnością, składająca się z czterech tomów in folio, publikacja „Zur Fauna der Vorwelt” (1845-1860). W tomie pierwszym opisał ssaki, ptaki i gady z margli Önnigen, w drugim szczątki gadów wapienia muszlowego z prawie całej Europy, w trzecim gady z permskich łupków miedzionośnych, w czwartym zaś gady z łupków litograficznych Bawarii. Za tom poświęcony gadom wapienia muszlowego otrzymał medal Holenderskiego Towarzystwa Naukowego i nagrodę Londyńskiego Towarzystwa Geologicznego.

Wraz z dwoma słynnymi uczonymi swej epoki, zoologiem Heinrichem Georgem Bronnem (1800-1862) i botanikiem Heinrichem Robertem Goeppertem (1800-1884), zestawił Meyer spis wszystkich znanych w połowie XIX wieku skamieniałości, który opublikowany został pod tytułem „Index palaeontologicus” w latach 1848 i 1849.

Ważnym jego dokonaniem było również założenie, wraz z wybitnym geologiem, paleontologiem i malakologiem, Wilhelmem Bernhardem Dunkerem (1809-1885), czasopisma „Palaeontographica. Beiträge zur Naturgeschichte der Vorwelt”. To pierwsze w świecie duże czasopismo paleontologiczne wydawane było bez żadnych dotacji ze strony jakiegokolwiek rządu, akademii czy towarzyszy-

Kości gadów z Górnego Śląska.
Rys. H. von Meyer (Zur Fauna der Vorwelt, t. 2.)

stwa, co w owym czasie było rzeczą niespotykaną. Ukazuje się ono do dziś, publikując przede wszystkim prace paleontologiczne o charakterze opisowym. Jego redaktorem do tomu 17 włącznie był sam Meyer, po jego śmierci pracę tę kontynuował inny wybitny paleontolog niemiecki, Karl Alfred von Zittel (1839-1904).

Pod koniec życia Meyerowi coraz bardziej dokuczala anemia, osłabił mu też wzrok, w związku z czym miał trudności z czytaniem i pisanem, a wreszcie podczas codzien-

ego spaceru doznał udaru i zmarł po kilku dniach, 2 kwietnia 1869 roku. Jego zasługi upamiętnia do dziś ponad 40 nazw gatunkowych i rodzajowych kopalnych zwierząt i roślin oraz nazwana na jego cześć góra Mount Meyer w prowincji Canterbury na Nowej Zelandii.

Artykuł poświęcony Meyerowi nie ukazałby się prawdopodobnie nigdy w czasopiśmie poświęconym przyrodzie Górnego Śląska, gdyby nie osoba Carla Rudolfa Mentzla (1799-1856). Urodzony w Wałbrzychu, wykształcony we Wrocławiu i Freibergu starszy inspektor hutniczy Mentzel, kierując najpierw hutą „Fryderyk” w Tarnowskich Górach, następnie zaś „Królewską Hutą” koło Chorzowa, wiele uwagi poświęcał obficie występującym w górnos Śląskich utworach triasowych skamieniałościom. Zgromadzoną przez siebie dużą kolekcję przesłał najwybitniejszym ówczesnym paleontologom – Meyerowi i Dunkerowi. Meyer opracował gady, ryby, szkarłupnie, skorupiaki i ryncholity z tej kolekcji, zaś Dunker ramienionogi, małże i ślimaki.

Wstępny komunikat Meyera ukazał się w 1847 roku w wydawanym we Wrocławiu „Übersicht der Arbeiten und Veränderungen der Schlesischen Gesellschaft für vaterländische Kultur” pod tytułem „Vorläufige Übersicht der in dem Muschelkalke Oberschlesiens vorkommendem Saurier, Fische, Crustaceen und Echinodermen”. Szczegółowe opracowanie ryb i bezkręgowców z górnos Śląskiego środkowego triasu ukazało się w pierwszym numerze czasopisma „Palaeontographica” w roku 1851 („Fische, Crustaceen, Echinodermen und andere Versteinerungen aus dem Muschelkalke Oberschlesiens”), zaś kości gadów opisane zostały w drugim tomie dzieła „Zur Fauna der Vorwelt”. Wśród nadanych przez Meyera nazw nowych skamieniałości spotykamy w tych pracach: *Leiacanthus opatowitzanus*, *Leiacanthus tarnowitzanus*, *Nephrotus chorzowensis*, *Lissocardia silesiaca* oraz *Hemilopas mentzeli* (na cześć twórcy kolekcji).

Chociaż życie i działalność Hermanna von Meyera, poza faktem, że był on wieloletnim członkiem-korespondentem Śląskiego Towarzystwa Kultury Ojczyznej, nie miały zbyt wiele wspólnego ze Śląskiem, był on autorem pionierskich opracowań triasowej fauny Górnego Śląska, i dlatego też zasługuje na to, by zaliczyć go w poczet najwybitniejszych badaczy przyrody naszego regionu. Mimo tak znacznych zasług przez wiele lat uczeni nie brali pod uwagę jego nazwiska, nadając nowym skamieniałościom triasowym z tego obszaru. Lukę tę wypełniła dopiero nazwa nowo wyróżnionego gatunku liliowca *Holocrinus meyeri*, nadana w 1993 przez Edwarda Głuchowskiego z Uniwersytetu Śląskiego i Hansa Hagdorna z Muzeum Wapienia Muszlowego w Ingelfingen.

Autorzy artykułu dziękują prof. Wolfhartowi Langerowi z Instytutu Paleontologii Uniwersytetu w Bonn za materiały biograficzne i portret Hermanna von Meyera. □